

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o.

Voorts heeft het College voor Examens (CvE) op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet CvE de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommitteerde toekomen.
- 3 De gecommitteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Examens.

De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.

- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke gecommiteerde aanwijzen. De beoordeling van de derde gecommiteerde komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
 - 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;

- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.
- NB1 Het College voor Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.
- NB2 Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.
Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten.
Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht.
Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.
- NB3 Als het College voor Examens vaststelt dat een centraal examen een onvolkomenheid bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.
Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk nadat de onvolkomenheid is vastgesteld via Examenblad.nl verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

NB

- a. Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
- b. Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden WOLF-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Een onvolkomenheid kan ook op een tijdstip geconstateerd worden dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt. In dat geval houdt het College voor Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 42 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 Gespeelde emotie

1 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van wat volgens Quintilianus voor sprekers de beste manier is om emoties bij het publiek op te roepen: door zelf de emotie te voelen die je wilt overbrengen 1
- een uitleg in welk opzicht 'method acting' met de opvatting van Quintilianus overeenkomt: ook bij 'method acting' moet er sprake zijn van inleving door te denken en te voelen als het te spelen personage 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Quintilianus vindt het belangrijk dat sprekers bij speeches zelf geroerd worden. Het simuleren van een emotie met behulp van gelaatstrekken is niet voldoende. Ook de stemming moet daaraan aangepast worden. Daarvoor moet de verbeelding worden gebruikt om het denken helemaal te vervullen van de kracht van de emotie 1
- Dat is hetzelfde principe als wordt gehuldigd bij de 'method acting'. Bij deze manier van acteren moeten de acteurs zich zo goed mogelijk inleven in de rol die ze moeten spelen en actief denken en voelen zoals de persoon die ze vertolken 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

2 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met een citaat uit tekst 2 in welk opzicht de opvattingen van Crutzen overeenkomen met de benadering van emoties van James: dat je niet moet denken aan emotie omdat het iets fysieks is, komt overeen met de fysiologische basis van emoties volgens James 1
- een uitleg met een citaat uit tekst 1 en tekst 2 dat Crutzen het niet helemaal eens is met James: via een ‘trigger’ als het uitspreken van het woord ‘mammie’ is het wel mogelijk om een heftige emotie te genereren 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De benadering van William James is fysiologisch. Dit houdt in dat een heftige emotie zonder fysische basis hol en leeg is. We huilen niet omdat we verdrietig zijn, maar we zijn verdrietig omdat we huilen. Tekst 2 sluit daarbij aan: Je moet proberen iets open te zetten en dat lukt niet altijd. Bovendien moet je niet ‘denken’ aan emotie. Het is iets fysieks, iets zintuiglijks 1
- James stelt in tekst 1 dat iedere poging om een emotie na te doen hol zal overkomen. Uit tekst 2 blijkt dat Portman wel degelijk een emotie kan nadoen zonder die hol te laten overkomen. Als haar moeder de telefoon opneemt en ze met een klein stemmetje zegt: ‘Mummy I’ve got the part’ heeft ze een heftige emotie. Deze ‘trigger’ maakt dus een heftige emotie mogelijk. Hiermee levert Crutzen kritiek op de veronderstelde onmogelijkheid van het acteren van emoties 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

3 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van wat Nussbaum onder de waarheid en de redelijkheid van emoties verstaat: emoties kunnen als oordelen waar of onwaar, redelijk of onredelijk zijn wat betreft overtuiging en waardering 1
- een uitleg in welk opzicht de redelijkheid van emoties overeenkomt met de opvatting over 'katharsis' van Aristoteles: door de emoties vindt er een zuivering van de emoties (katharsis) plaats en kan het publiek een redelijker oordeel vellen over de eigen situatie 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Nussbaum ziet emoties als oordelen. Volgens haar zijn emoties zonder oordelen nooit volledig of echt. Aangezien emoties oordelen bevatten, kunnen ze net als andere oordelen waar of onwaar zijn en redelijk of onredelijk. De in de emotie besloten overtuiging hoeft niet met de werkelijkheid overeen te komen en de waardering kan bijvoorbeeld erg overdreven zijn 1
- Door de zuivering van de emoties (katharsis) waar Aristoteles over schrijft, krijgt het publiek een beter zicht op de eigen situatie. Men zal minder snel met overdreven woede of angst op tegenslagen reageren. Het oordeel over de eigen situatie is veranderd. Volgens Nussbaum zou de 'katharsis' de overdreven emotie terugbrengen tot een redelijk oordeel over het eigen leven of de eigen situatie 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

4 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie of de mensen in de supermarkt en Anna's oude baas echte emoties hadden kunnen hebben als ze hadden geweten dat ze naar scripted reality keken 1
- een weergave van de overeenkomstige oplossing van de paradox van de fictionele emoties, die van Lamarque of die van Walton: echte of quasi-emoties bij fictie 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens mij zouden de mensen in de supermarkt en Anna's oude baas bij het kijken naar *Achter gesloten deuren* echte emoties kunnen hebben gehad als ze hadden geweten dat ze naar fictie of scripted reality keken. Ook als je weet dat iets fictie is kun je er wel degelijk echte emoties bij hebben 1
- De paradox van de fictionele emoties houdt in a) dat we weten dat wat in een roman of in een film gebeurt niet echt is, het is fictie; b) dat we emoties ervaren als we een roman lezen of een film zien; c) dat we geen emoties ervaren bij zaken waarvan we weten dat ze niet echt zijn. Volgens Lamarque kunnen we heel goed echte emoties hebben bij films of boeken, zelfs als we weten dat de werelden die deze werken presenteren producten van de verbeelding van hun makers zijn. Wat niet echt bestaat kan wel degelijk emoties losmaken. Lamarque vindt b) dus waar, maar verwerpt bewering c) 1

of

- Volgens mij kunnen de mensen in de supermarkt en Anna's oude baas bij het kijken naar *Achter Gesloten Deuren* geen echte emoties hebben als ze hadden geweten dat ze naar fictie of scripted reality keken. Als je naar iets kijkt waarvan je weet dat het fictie is dan heb je daarmee ook fictieve emoties of quasi-emoties 1
- De paradox van de fictionele emoties houdt in a) dat we weten dat wat in een roman of in een film gebeurt niet echt is, het is fictie; b) dat we emoties ervaren als we een roman lezen of een film zien; c) dat we geen emoties ervaren bij zaken waarvan we weten dat ze niet echt zijn. Walton betwist de waarheid van uitspraak b). We spelen een spel als we van filmkunst of literatuur genieten en weten dat het fantasie is en dat emoties die we hebben geen echte emoties zijn maar 'quasi-emoties' of pseudo-gevoelens 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

5 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie of je als Nederlandse acteur een emotie als ‘amae’ kunt spelen als daar geen woord in het Nederlands voor bestaat 1
- een uitleg of het standpunt wel of niet aansluit bij de Sapir-Whorf-hypothese dat er een nauw verband is tussen de taal die men spreekt en hoe men de wereld waarneemt 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens mij kun je als Nederlandse acteur de emotie ‘amae’ wel spelen ook al is daar geen woord voor in je eigen taal. Je kunt bij andere acteurs, bij voorkeur Japanse, navragen wat het woord precies inhoudt en betekent en met behulp van verbeelding en empathie je de corresponderende gevoelens eigen maken en acteren 1
- Volgens Sapir en Whorf is er een nauw verband tussen hoe een taal in elkaar zit en hoe de spreker van die taal de wereld waarneemt en ervaart. Dit zou kunnen betekenen dat wanneer er in een taal geen woord bestaat voor een emotie als ‘amae’, de gebruikers van die taal deze emotie niet zouden kunnen ervaren of begrijpen. Ik ben het met dit standpunt niet eens. Het bestaan van een woord voor een emotie in je eigen taal is geen noodzakelijke voorwaarde voor het begrijpen of ervaren ervan. De ene mens kan altijd wel aan een andere mens uitleggen wat een bepaalde emotie inhoudt, ook al kent de ander in zijn eigen taal daar geen woord voor, zoals in het geval van de acteur uit Nederland 1

Opmerking

Ook aan een tegengestelde argumentatie kan 1 scorepunt worden toegekend, mits filosofisch relevant en adequaat geformuleerd.

Opgave 2 Waanzin

6 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van de overeenkomst tussen Descartes' benadering van emoties en de beschreven opvatting over melancholie in de Oudheid: een fysiologische benadering 1
- een uitleg aan de hand van Descartes' definitie van droefheid: een gewaarwording van een onaangename lichamelijke verandering door een kwaad of gebrek 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Descartes' benadering van emoties sluit aan bij de opvatting over melancholie in de Oudheid omdat beide uitgaan van een fysiologische benadering van emoties. Dat wil zeggen dat emoties in de eerste plaats lichamelijke gewaarwordingen zijn. Volgens de Grieken veroorzaakt de lichamelijke overproductie van zwarte gal een ervaring van droefheid en zinloosheid. Dit is vergelijkbaar met Descartes' opvatting dat de passies gepaard gaan met veranderingen in het hart of het bloed 1
- Descartes' definitie van droefheid luidt: een onaangenaam kwijnen door het ongemak dat de ziel ondervindt van een kwaad of gebrek, dat haar door hersenindrukken als iets van haarzelf wordt voorgesteld. Uit het feit dat de ziel het kwijnen ondervindt door hersenindrukken blijkt dat de emotie droefheid voor Descartes een gewaarwording is. Bovendien gaan alle passies volgens hem gepaard met een verandering van het bloed of het hart. Droefheid betreft dus de gewaarwording van een lichamelijke verandering 1

7 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat het terugtrekken van de woudmannen niet overeenkomt met Aristoteles' opvatting over hoe je dient om te gaan met woede: zoeken naar het deugdethische midden tussen gelatenheid en opvliendheid 1
- een uitleg dat Aristoteles' opvatting dat woede gepaard gaat met pijn wegens een blijk van geringschatting van toepassing is op de woudmannen: afwijzing van de geliefde 1
- een uitleg dat Aristoteles' opvatting dat woede gepaard gaat met het genotvolle vooruitzicht op wraak niet van toepassing is op de woudmannen: woede juist niet botvieren op de geliefde 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Aristoteles is woede alleen gepast als deze het midden houdt tussen gelatenheid en opvliedendheid. De woudmannen geven weliswaar geen gehoor aan hun genotvolle vooruitzicht op wraak, maar gaan ook niet bewust op zoek naar de deugdelijke gematigdheid van hun woede. Zij trekken zich terug in de bossen omdat zij hun woede en wraakgevoelens niet in de hand hebben. Zij gaan niet bewust de zoektocht aan om de grenzen van hun opvliedendheid te verkennen en bij te sturen 1
- Volgens Aristoteles is woede pijnlijk vanwege een blijk van geringschatting. Dit is ook aan de hand bij de woudmannen: dat hun geliefde hen heeft afgewezen kun je opvatten als een blijk van geringschatting die ongetwijfeld pijn doet 1
- Volgens Aristoteles gaat woede gepaard met het genotvolle vooruitzicht op wraak. In het geval van de woudmannen is die afwezig. Ze trekken zich juist terug in de bossen zodat ze hun woede niet kunnen botvieren op hun geliefde 1

8 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de trots van Nebukadnessar in tekst 4 aansluit bij de Humes opvatting over trots: trots heeft altijd betrekking op onszelf voor zover er sprake is van een bijzondere eigenschap of een speciale prestatie, in dit geval de bouw van het indrukwekkende Babel 1
- een uitleg dat de trots van Nebukadnessar in tekst 4 aansluit bij Aristoteles' opvatting over trots: trots is de juiste balans tussen hoge verdiensten en hoge ambities, in dit geval betreffen die de bouw van het indrukwekkende Babel 1
- een argumentatie met welke twee opvattingen over trots de kandidaat het niet eens is 1
- een beargumenteerde afweging met welke opvatting over trots de kandidaat het wel eens is, die in tekst 5, die van Hume of die van Aristoteles 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- De trots van Nebukadnessar in tekst 4 sluit aan bij de opvatting over trots van Hume omdat Nebukadnessars' trots het 'ik' betreft. De oorzaak van zijn trots is gelegen in een bijzondere prestatie, namelijk de indrukwekkende bouw die Nebukadnessar heeft gerealiseerd ter ere van zijn majesteit 1
- De trots van Nebukadnessar in tekst 4 sluit aan bij de opvatting over trots van Aristoteles omdat Nebukadnessars trots voortkomt uit hoge ambities en hoge verdiensten. Hij is immers koning en heeft de indrukwekkende stad gebouwd tot eer van zijn majesteit. Een hoge ambitie (een stad bouwen) en een hoge verdienste (de stad is indrukwekkend) 1
- Ik ben het oneens met Humes opvatting over trots omdat hij trots niet afwijst als ondeugd. Trots heeft inderdaad altijd betrekking op het 'ik' maar juist daarom zou trots moeten worden afgewezen. Ook met Aristoteles' opvatting over trots ben ik het niet eens omdat hij trots beschouwt als de kroon op een voortreffelijk leven en een waardige houding. De enige kroon op een voortreffelijk leven zou de onderwerping aan God betekenen en onmogelijk kunnen worden ingevuld door een fiere houding vanwege eigen ambities en verdiensten. Tenzij die verdiensten en ambities het respect voor en het geloof in God behelzen 1
- Omdat de opvattingen van Hume en Aristoteles een positieve, of in elk geval geen negatieve, waardering aan trots geven, ben ik het het meest eens met de opvatting in tekst 5 dat trots een ondeugd is. Wie trots is op zichzelf keert zich af van God. Als mens ben je altijd onderworpen aan de wil van God. Je daarboven verheffen is een hoofdzonde 1

Opmerking 1

Aan een beargumenteerde afweging waarin de opvatting van Hume of Aristoteles wordt verdedigd, en waarin wordt beargumenteerd waarom juist niet de andere twee opvattingen van trots worden verdedigd, kunnen ook scorepunten worden toegekend.

Opmerking 2

Wanneer in een beargumenteerde afweging geen van de drie gevraagde opvattingen wordt verdedigd, kunnen alleen scorepunten worden toegekend:

- *mits de argumentatie filosofisch relevant en steekhoudend is;*
- *én wanneer voor elk van de drie opvattingen – die van Hume, Aristoteles en die in tekst 5 – wordt beargumenteerd waarom de kandidaat het er niet mee eens is.*

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

9 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie dat Sartre de angst voor de heksen als ‘vrees’ zou beschouwen voor zover het gaat om de concrete vrees van het verstoren van de orde en het berokkenen van kwaad 1
- een argumentatie dat Sartre de angst voor heksen als ‘angst’ zou beschouwen voor zover het de onbestemde angst betreft van de bedreiging van het redelijke en vrije mens-zijn 1
- een uitleg van existentiële angst als onbestemde angst gegeven met onze vrijheid en sterfelijkheid 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Sartre zou de angst voor de heksen ‘vrees’ noemen voor zover het gaat om de angst voor het verstoren van de orde en het berokkenen van kwaad. Vrees heb je voor wat jou bedreigt en betreft een concreet object: een heks die anderen kwaad berokkent of de orde verstoort is concreet 1
- Sartre zou de angst voor de heksen ‘angst’ noemen voor zover het gaat om de bedreiging van het redelijke en vrije mens-zijn. Angst heb je ten opzichte van jezelf in het wantrouwen van je eigen reacties. Dit betreft een onbestemde angst die ons eigen mens-zijn aangaat voor een niet-concreet object: het redelijke en vrije mens-zijn 1
- Existentiële angst is onbestemde angst die gegeven is met ons mens-zijn en te maken heeft met het besef dat we sterfelijke wezens zijn. Deze angst is een stemming of toestand waarin de mens zich bevindt waarin hij betrokken is op het onbekende, het niets of de vrijheid 1

10 maximumscore 2

Een goed antwoord bestaat uit de volgende elementen:

- een weergave dat Foucault onder disciplinerende en normaliserende macht verstaat 1
- een uitleg dat disciplinerende het tegenovergestelde is van Sartres opvatting dat de mens veroordeeld is tot vrijheid 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Foucault gaat ervan uit dat de mens wordt gedisciplineerd. Dat wil zeggen dat hij altijd is onderworpen aan en wordt genormaliseerd door een onzichtbare macht die bepaalt wat normaal is en uitsluit wat niet normaal is 1
- Volgens Foucault heeft deze disciplinaire macht een expliciete rol gespeeld in de manier waarop men door de eeuwen heen over waanzin dacht. De mens is niet vrij, maar wordt bepaald door deze macht die de een uitsluit en de ander niet. In die zin is de mens volgens Foucault niet vrij zoals Sartre beweert. Volgens Sartre is de mens namelijk veroordeeld tot vrijheid die ons dwingt tot het maken van keuzes 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

11 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een beargumenteerd standpunt of de kandidaat waanzin positief of negatief waardeert 1
- aan de hand van een uitleg in hoeverre waanzin volgens de kandidaat wel of niet noodzakelijk is voor een menswaardig bestaan 1
- aan de hand van een uitleg dat (één van de volgende twee): 1
 - Nussbaum emoties waardeert als noodzakelijk voor een menswaardig bestaan;
 - Seneca emoties waardeert als schadelijk voor een menswaardig bestaan.

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik waardeer waanzin negatief. Iemand die waanzinnig is heeft zijn verstand verloren en leeft niet onder leiding van de rede. Een waanzinnige kan zijn handelen en denken wat dat betreft geen richting geven of moreel onderscheid maken tussen goed en kwaad. Dit zijn voor mij voorwaarden voor het leiden van een menswaardig bestaan 1
 - Ik vind emoties niet noodzakelijk voor het leiden van een menswaardig bestaan. Een menswaardig bestaan is gebaseerd op de rede en emoties ondermijnen de rede. Het zijn dwalingen waardoor je je niet al te zeer moet laten meeslepen omdat ze het begin zijn van waanzin en redeloosheid. Ik waardeer waanzin zoals ik emoties waardeer: een dwaling die afleidt van een menswaardig bestaan geleid door de rede 1
 - Ik baseer mijn opvatting op de negatieve waardering die Seneca geeft aan emoties. Voor een menswaardig bestaan dient juist een staat van apatheia bereikt te worden waarin alle emoties tot rust zijn gekomen 1
- of
- Ik waardeer waanzin positief. Enige waanzin maakt dat je niet langs de geijkte wegen durft te denken, dat je creatief bent en tot wezenlijk nieuwe inzichten kunt komen. Door dergelijke inzichten kun je beter van het leven genieten en er in volle glorie aan deelnemen. In die zin vind ik waanzin positief: nieuwsgierigheid, een optimale ervaring en visionaire gedachten maken het bestaan menswaardig 1
 - Ik vind dat emoties noodzakelijk zijn voor het leiden van een menswaardig bestaan. Ze geven informatie over wat we belangrijk vinden in het leven en zijn in die zin onontbeerlijk. Ik waardeer waanzin zoals ik emoties waardeer: als vitale bronnen van informatie 1
 - Ik baseer mijn opvatting op de positieve waardering die Nussbaum geeft aan emoties. Emoties geven ons informatie over wat we belangrijk vinden en zijn noodzakelijk voor een menswaardig bestaan 1

Opmerking

Ook aan een ander beargumenteerd standpunt over de waardering van waanzin kan 1 scorepunt worden toegekend, mits beargumenteerd aan de hand van de noodzakelijkheid voor een menswaardig bestaan en de waardering van emoties van Nussbaum of Seneca.

Opgave 3 De troost van muziek

12 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg in welk opzicht de emotie van de ballade *Where Are We Now?* een acute emotie is: een waarneembare uiting in beeld / stem / melodie 1
- een uitleg dat het hebben van een acute emotie nog niet duidelijk maakt dat het hier specifiek om de emotie heimwee gaat: behalve beeld / stem / melodie is ook de tekst / context nodig om te weten dat het specifiek om de emotie heimwee gaat 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De emotie in de ballade *Where Are We Now?* is als acute emotie te begrijpen voor zover de emotie zichtbaar is in het gezicht van Bowie in het plaatje, of hoorbaar in zijn stem of in de melodie. Want acute emoties komen tot uiting in ons gedrag 1
- Maar dat het hier een acute emotie betreft, maakt nog niet per se duidelijk dat het specifiek om heimwee gaat. Dat hier niet alleen maar sprake is van treurigheid in het algemeen maar van heimwee in het bijzonder, kan pas duidelijk worden uit de context. Hier is de context de tekst van de ballade *Where Are We Now?* en de informatie uit de inleiding op de vraag. Het gaat om een man die verdwaald is in de tijd 1

13 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van het verband tussen emoties en verbeelding volgens Spinoza: emoties zijn onbetrouwbare overtuigingen ontstaan door verbeelding 1
- een uitleg hoe we volgens Spinoza zouden moeten reageren op de heimwee van *Where Are We Now?*: de dwaling corrigeren door met de rede naar hogere kennisniveaus te streven 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Spinoza zijn emoties, en dus ook de emotie heimwee, overtuigingen die ontstaan op het laagste kennisniveau. Deze overtuigingen komen volgens Spinoza tot stand door verbeelding en zijn daarom niet betrouwbaar 1
- De heimwee in *Where Are We Now?* moet volgens Spinoza worden begrepen als een dwaling waardoor we ongelukkig zullen blijven. We moeten proberen zulke dwalingen te corrigeren of te voorkomen door hogere vormen van kennis te ontwikkelen. Pas dan kunnen we gelukkig worden 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

14 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van het verband tussen emoties en welzijn volgens Nussbaum aan de hand van tekst 6: de emotieloosheid van Bowie maakt dat hij de binding met wat belangrijk is voor zijn welzijn is verloren 1
- een argumentatie dat muziek volgens Nussbaum het welzijn van Bowie kan vergroten omdat muziek emoties kan oproepen en hem zo kan verbinden met wat belangrijk is voor zijn welzijn 1
- een uitleg met tekst 6 welke kritiek James heeft op de cognitivistische benadering van emoties: zonder de lichamelijke symptomen van emoties zouden we, net als Bowie, louter cognitief en emotieloos bestaan 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Nussbaum koppelen emoties ons aan dingen die we belangrijk vinden voor ons welzijn, terwijl we die dingen niet volledig beheersen. Emoties geven uitdrukking aan onze kwetsbaarheid en onvolmaakte beheersing en tegelijkertijd geven ze aan wat werkelijk belangrijk is in ons leven. Het accepteren van onze emoties is het accepteren dat ons welzijn afhankelijk is van zaken die we niet in de hand hebben. Omgekeerd kun je zeggen dat het verdoven of uitdoven van onze emoties tot resultaat heeft dat we de binding met wat werkelijk belangrijk is voor ons welzijn verliezen, zoals bij Bowie het geval was. Ook Bowie voelde immers niets meer, had geen emoties meer, was geheel afwezig en leefde alleen nog in theorie 1
- Volgens Nussbaum kan muziek Bowies welzijn vergroten omdat muziek emoties kan oproepen. Emoties geven uitdrukking aan wat werkelijk belangrijk is in ons leven en kan onze kwetsbaarheid vertolken. Deze kwetsbaarheid kan Bowie verbinden met wat belangrijk is voor zijn welzijn 1
- Volgens James blijft van een emotie niets over wanneer we door een proces van abstractie afzien van de lichamelijke symptomen van emoties. Als we lichamelijk verdoofd zouden zijn, zouden we volgens James een leven leiden zonder emoties en onze dagen slijten in een louter cognitief en intellectueel bestaan. Dit komt overeen met de beschrijving van Bowie in tekst 6. Ook Bowie voelde niets meer, had geen emoties meer, was geheel afwezig en leefde alleen nog in theorie 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

15 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de kritiek die Plato en de staatslieden van Iran hebben op sommige vormen van muziek vergelijkbaar is met Plato's kritiek op retorica: deze vormen van muziek zijn net als de retorica niet gericht op waarheid en rechtvaardigheid 1
- een uitleg dat de toonsoorten die dapperheid en bezonnenheid uitdrukken, kunnen worden opgevat als deugden van zieledeelen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Plato en de staatslieden van Iran is andere muziek dan de door hen voorgeschreven muziek gevaarlijk omdat die gericht is op de macht van emoties die ingaan tegen wat volgens hen waar en rechtvaardig is. Op dezelfde manier geven retorici volgens Plato niet om waarheid en rechtvaardigheid, maar zijn ze enkel uit op macht 1
- De ene toonsoort drukt volgens Plato dapperheid uit. Dapperheid of moed is de deugd van het middelste zieledeel, de wil. De andere toonsoort drukt bezonnenheid uit. Deze deugd past het best bij het hoogste zieledeel, het verstand, maar is ook van belang bij het vinden van matiging van de begeerte en een moedige wil. Door beteugeling helpen deze deugden om gericht te blijven op waarheid en rechtvaardigheid in plaats van op macht 1

16 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie vanuit de opvatting over medelijden van Schopenhauer welke betekenis hij zou geven aan de zin "Zonder muziek zou het leven een vergissing zijn": de fundamentele identiteit tussen mensen leidt tot medelijden die net als muziek het leven draaglijk kan maken 1
- een uitleg van herenmoraal: uitgaan van eigen kracht zonder medelijden 1
- een argumentatie vanuit de opvatting over medelijden van Nietzsche welke betekenis hij zou geven aan de zin "Zonder muziek zou het leven een vergissing zijn": muziek behoedt ons voor medelijden als leven uit zwakte want zonder muziek zou het leven emotioneel en krachteloos zijn 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Schopenhauer benadrukt de fundamentele identiteit tussen mensen. Als we eenmaal doorzien dat er op het niveau van de wil geen onderscheid is tussen mensen, zullen we medelijden voelen. Alle mensen ervaren immers de eeuwige kringloop van onheil waar we volgens Schopenhauer door de muziek even aan kunnen ontsnappen. De zin “Zonder muziek zou het leven een vergissing zijn” zal voor Schopenhauer dus zoiets betekenen als: zonder muziek en zonder medelijden zou het leven eeuwig pijnlijk en ondraaglijk zijn 1
- Nietzsche maakt een onderscheid tussen herenmoraal en slavenmoraal. De herenmoraal is de moraal van de sterke mensen die uitgaan van hun eigen kracht en geen medelijden nodig hebben 1
- Nietzsche stelt dat de ellendige dingen die ons overkomen helemaal geen medelijden behoeven. Vanuit de herenmoraal gedacht zijn ze juist goed, want wat me niet doodt maakt me sterker. Medelijden lijkt wel altruïstisch maar is juist egoïstisch en juist geen uitdrukking van fundamentele identiteit tussen mensen. Volgens Nietzsche is het met muziek net als met emoties zelf: muziek verbindt ons rechtstreeks met het bestaan. De zin “Zonder muziek zou het leven een vergissing zijn” zal voor Nietzsche dus zoiets betekenen als: zonder muziek zou het leven emotioneel en krachteloos zijn en zouden we onszelf misschien niet voor medelijden kunnen behoeden 1

17 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argument tégen emocultuur aan de hand van medelijden als een pijnlijk gevoel door het meevoelen van iets naars (emotie) 1
- een argument vóór emocultuur aan de hand van medelijden als een teken van (mede)menselijkheid (deugd) 1
- een beargumenteerde afweging van een argument vóór en een argument tégen emocultuur aan de hand van de aandacht voor het overlijden van Hazes 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- De emotie medelijden is een negatieve emotie, een pijnlijk gevoel dat we hebben op grond van het leed dat een ander overkomt. Medelijden is het meevoelen van iets naars. Bij de eredienst voor Hazes lijken de media vooral uit te zijn op sensatie waarbij geen plaats is voor reflectie en er een platte sensationele uitdrukking voor de emotie medelijden wordt gekozen: massale en heftige emoties bij een doodskist op de middenstip van een voetbalstadion en het afschieten van de as met vuurpijlen. De term emocultuur heeft in dit verband een negatief bedoelde betekenis van sensatiezucht, oppervlakkigheid en onbezonnenheid 1
- Voor sommige filosofen is medelijden een deugd, een teken van (mede)menselijkheid zoals bij Schopenhauer. En Aristoteles beschouwt medelijden onder bepaalde omstandigheden ook als deugd. Vanuit medelijden als deugd kan worden gezegd dat de media-aandacht voor emoties een onderlinge binding tussen veel mensen tot stand kan brengen en grote gebeurtenissen een goede plaats kan geven in de samenleving. De onderlinge binding is het gevolg van de deugd medelijden 1
- Ik vind emocultuur alleen wenselijk vanuit medelijden als deugd. Als het doel van de media-aandacht namelijk niet verdergaat dan oppervlakkige en onnadenkende sensatie dan kan het binding tussen mensen juist tegenwerken. Er ontstaat dan een tegenstelling tussen mensen die zich wentelen in emocultuur en mensen die er een hekel aan hebben. En dat vind ik in ieder geval onwenselijk 1

Opmerking

Ook aan een andere beargumenteerde afweging van een argument vóór en een argument tégen emocultuur aan de hand van de aandacht voor het overlijden van Hazes kan 1 scorepunt worden toegekend.

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van alle kandidaten per examinator in het programma WOLF. Zend de gegevens uiterlijk op 20 juni naar Cito.

6 Bronvermeldingen

tekst 1	bron: W. James, Wat is een emotie? (geciteerd in: Denkbewegingen, p. 131)
tekst 2	bron: De Groene Amsterdammer, 24 maart 2011, p. 35
tekst 3	bron: Metro, 1 maart 2013, p. 7
tekst 4 en 5	bron: Daniël 4, ontleend aan De nieuwe Bijbelvertaling, 2004
tekst 6	naar: Muziek Magazine, nr 1, 2013, Bowie in Berlijn
tekst 7	naar: Plato, Politeia